

и зборашке провенијенције, открива зебњу Немаца од југословенских осећања међу војницима Српског добровољачког корпуса.

У целини гледано, монографија *Идеологија Љотићевог Збора и њени савремени појавни облици* представља вредан допринос истраживању феномена савремене екстремне деснице у Србији.

Растко ЛОМПАР

German-Balkan Entangled Histories in the Twentieth Century,
eds Mirna Zakić, Christopher A. Molnar.
Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2020, 344.

Историја балканског и југословенског простора у двадесетом веку у значајној мери била је „испреплетана“ са немачком историјом, било да је реч о ратним или мирнодопским периодима, о економским, трговинским, културним, политичким или личним везама, о питању националних мањина, економских и политичких миграната, ратних заробљеника, међусобних перцепција или историје и политике сећања. У постојећој историографији посвећивана је знатна пажња повезаности, утицајима и односима Немачке и Балкана у 20. веку, посебно темама везаним за Први светски рат, успон нацизма и Други светски рат, као и за питања судбине немачке националне мањине, миграција и др. Упркос томе, сложеност и значај међусобних контаката остављају пуно простора за даља истраживања и нове перспективе, о чему сведочи и зборник радова *German-Balkan Entangled Histories in the Twentieth Century* (Немачко-балканске испреплетане историје у двадесетом веку), објављен крајем 2020. године.

Како истичу уредници овог зборника, Мирна Закић, професорка историје на Универзитету Охајо и ауторка монографије о нацизму и немачкој националној мањини у Југославији, и Кристофер А. Молнар, професор историје на Универзитету Мичиген-Флинт и аутор монографије о југословенској послератној емиграцији у Немачкој, тема немачко-балканских односа у 20. веку окупила је ауторе из Северне Америке (седам из САД-а, један из Канаде) и Европе (два из Немачке, два из Аустрије, два из Чешке). Већ саме афилијације аутора радова говоре у прилог томе да значај немачко-балканских веза увелико превазилази локалне оквире.

Зборник је тематско-хронолошки подељен у две целине: прву (стр. 29–133), насловљену „Рат и империја на Балкану“ (*War and Empire in the Balkans*), посвећену темама из Првог светског рата, међуратног периода и Другог светског рата, и другу (137–265), насловљену „Последице и сећања на рат“ (*Aftershocks and Memories of War*). Како се из самог наслова збор-

ника може наслутити, заједничку црту свим радовима представља историографски приступ *испреплетане* (*entangled*) историје. Стога ниједан рад у овом зборнику није посвећен искључиво међудржавним односима Немачке и неке од балканских држава, већ су у фокусу пажње аутора били други нивои анализе – економске везе, идеолошки утицаји, мањине, миграције, перцепције, сећања и др. Иако је зборник насловљен „немачко-балканске испреплетане историје“, чак осам од тринаест објављених радова бави се немачко-југословенским везама, два рада немачко-румунским контакти-ма, док су три рада посвећена анализи односа Немачке и Немаца са балканским простором у целини или са више балканских народа и држава. Иако ће научнике који се баве југословенском историјом овакав садржај обрадовати, онима који се баве историјом и културом других балканских држава и народа наслов зборника обећава више него што пружа.

Први део зборника обухвата шест радова. У раду о немачко-румунским везама током Првог светског рата (29–44), Дејвид Хамлин (David Hamlin) релативизује тезу Фрица Фишера о вишедеценијском континуитету немачког посезања за светском моћи. Наиме, аутор показује да су интереси немачке владе, војске, појединих привредника и трговинских магната неретко били међусобно супротстављени, али и да су државе мање и средње величине, попут Румуније, имале одређени, иако ограничени, преговарачки простор усмерен на очување сопствене независности. Бернд Рабионек (Bernd Rabionek) у поглављу о трговинским везама између Берлина и немачке националне мањине у Војводини током 30-их година (45–60), с једне стране стране указује на идеолошку димензију тих веза, али с друге показује етничку, политичку и економску комплексност југословенског миљеа која је трговинским везама давала другачију димензију од планиране. Немачком мањином у Краљевини Југославији бави се и Мирна Закић у свом раду о сећању на Еугена Савојског (79–94), у ком показује како је историјска представа о њему међу Немцима у Банату током 30-их и 40-их година интерпретирана у складу са идеолошким и политичким императивима тог времена. У поглављу о прерастању антропологије у расну науку у земљама немачког говорног подручја (61–78), Кристијан Промицер (Christian Promitzer), на примеру истраживања које су немачки антрополози спроводили у југоисточној Европи, говори о употреби научне дисциплине за политичке и идеолошке циљеве нацистичког режима. У раду о Холокаусту у Независној Држави Хрватској (95–113), Марк Бјондић (Mark Biondich) указује на вишеструке мотиве који су подстицали бруталну антисемитску политику усташког режима, закључујући да она није била искључиви резултат директива које су долазиле из Берлина већ је добрим делом извориште имала у идеолошким предрасудама домаћих носилаца власти. Холокаустом на Балкану баве се и Катерина Кралова и Јиржи Коцијан (Kateřina Králová, Jiří Kocián). У раду о преживелим жртвама Холокауста (114–133) ови аутори показују да су они који су долазили са простора под немачком окупацијом

најчешће на Немце пребацивали колективну кривицу, док су они који су потицали из колаборационистичких држава Немце перципирали као индивидуе које су слободном вољом одлучивале и одговарале за злочине.

Други део зборника обухвата седам радова посвећених последицама Другог светског рата на Балкану и немачко-балканским везама у другој половини 20. века. Два поглавља у овом делу зборника баве се судбином Кочевских Немаца. Јанис Панајотидис (Janis Panagiotidis) указује на то да је принудна емиграција Кочевских Немаца после Другог светског рата у знатној мери следила путање које су зацртали њихови преци који су из економских разлога емигрирали у САД (137–157). У свом раду о Кочевским Немцима, Грегор Крањц (Gregor Kranjc) говори о очувању њиховог идентитета у емиграцији, као и о различитим идеолошким и искуственим утицајима који су одредили антикомунистички сентимент ове заједнице у другој половини 20. века (158–179). О сложеном идентитету и идеолошком опредељењу Немаца који су по окончању Другог светског рата са балканских простора пресељени у Немачку говори и Гајел Фишер (Gaëlle Fischer) у раду о судбини Немаца из Буковине (180–201). Очувањем нацистичке идеологије у идентитету немачких избеглица са Балкана након Другог светског рата бави се и Џефри Лупе (Jeffrey Luppés) у поглављу о споменицима које су подигле Подунавске Швабе на простору Западне Немачке (202–215). Питањем хрватске политичке емиграције у Савезној Републици Немачкој бави се Кристофер А. Молнар (Christopher A. Molnar). У овом поглављу (216–230), Молнар показује како су хрватски емигранти, слично немачким избеглицама са Балкана, настојали да свој положај прикажу као положај жртве комунистичких власти у Југославији, али и како су њихове позиције, у контексту промењене политичке и друштвене климе Западне Немачке 60-их година, постепено губиле упориште и подршку немачког јавног и политичког мњења. Последња два рада посвећена су деведесетим годинама двадесетог века. Амила Бећирбеговић (Amila Becirbegović) указује на начине на које је сећање на Други светски рат у Немачкој утицало на „читање“ фотографија рата у Босни (231–249), док Ана Цимер (Anne E. Zimmer) кроз анализу романа *Тишина мора* (Stillness of Sea, Meeresstille) аутора хрватско-немачког порекла Никола Љубића (Nicol Ljubić) проблематизује питања националног идентитета и превазилажења прошлости, као и релевантности и упоредивости немачких и балканских искустава из Другог светског рата и ратова деведесетих (250–265).

У целини, радови објављени у зборнику *German-Balkan Entangled Histories in the Twentieth Century* пружају нове и пажње вредне увиде посебно у питања везана за претензије Немачке према Југоистоку у првој половини двадесетог века, за положај, судбину, идентитет и сећања Немаца који су живели на Балкану а након 1945. су са овог простора емигрирали или били протерани, као и за место које је сећање на Други светски рат имало у немачкој перцепцији југословенских ратова 90-их година. Међутим, осим једног рада посвећеног хрватској емиграцији у Савезној Републици Немач-

кој, садржај зборника не пружа шире увиде о немачко-балканским *преплитањима* у периоду Хладног рата. Уредници зборника у уводном тексту (3–26), који даје веома садржајан приказ немачко-балканских веза од краја 19. века, на више места истичу да је крај Другог светског рата и почетак Хладног рата означио извесну цезуру у немачко-балканским односима, доведши до значајног смањења међусобних контаката (видети стр. 5, 6 и 13 уводног текста). Ову констатацију уредници објашњавају тиме да су све државе југоисточне Европе, осим Грчке и Југославије, „постале део Источног блока под доминацијом Совјетског Савеза, те су стога имале ограничене односе са новом западнонемачком државом“ (5). Иако истичу да је Југославија била својеврсни изузетак, јер је током целог послератног периода имала тесне економске везе са Западном Немачком, које су укључивале и масовну економску емиграцију из Југославије у СРН, као и знатан удео западнонемачких туриста на јадранској обали (6), југословенско-немачка *преплитања* у периоду 1945–1990. нису се тиме исцрпљивала. Иако су друге балканске државе (изузев Грчке) несумњиво имале ограниченије контакте са Савезном Републиком Немачком, посебно током прве две деценије по окончању Другог светског рата, од 60-их су успостављани прво трговински и економски, а затим и дипломатски односи између Бона и комунистичких држава европског југоистока. Поред тога, закључком да је „успон комунистичких режима широм југоисточне Европе (...) означио рез у немачко-балканским односима“ (13), због препрека које је Хладни рат поставио између Западне Немачке и балканских комунистичких држава, у потпуности се превиђа паралелно постојање друге, комунистичке, немачке државе. На тај начин уредници зборника следе ону историографску струју која, ослањајући се на западнонемачко непризнавање постојања Источне Немачке као суштински ненемачког „совјетског сателита“ и „режима без демократског легитимитета“, одриче прошлости Немачке Демократске Републике, прошлости њеног немачког (и ненемачког) становништва и њиховом културном и интелектуалном стваралаштву место у немачкој историји 20. века.

Уводни текст уредника пружа веома упутан и исцрпан списак литературе на енглеском и немачком језику. Међутим, међу наведеним насловима не налази се ниједан рад објављен на било ком језику балканских народа. Поред тога, свега пет од тринаест поглавља користи и изворе и/или литературу на неком од балканских језика. Стога, иако сведочи о *испрепетаности* немачко-балканске историје у прошлом веку, овај зборник истовремено указује и на недовољну *испрепетаност* западне и балканске историографије у 21. веку. Ипак, радови објављени у зборнику *German-Balkan Entangled Histories in the Twentieth Century*, као и уводни текст уредника, несумњиво обогаћују наша знања о сложености немачко-балканских веза у 20. веку, пружајући истовремено нове методолошке перспективе као путоказе за даља истраживања тема које спајају историје ових народа.

Наталија ДИМИЋ